

פרשת קלאדובו-שאבץ וספינת המעפילים 'דאריין 2'

סיכום בעריכת צבי בן-צור על סמך מחקר מאת ארז ונחום לאופר,
יוצרי הסרט 'פרשת הדריין'

עם כיבוש פולין על-ידי הצבא הגרמני, בספטמבר 1939, חשבו הנאצים לגרש את אחרוני היהודים שעוד נותרו בשטח הרייך השלישי לאזור לובלין, בפולין. רעיון זה לפתרון "הבעיה היהודית" מעולם לא יצא אל הפועל, אולם עורר בזמנו חשש רב. אהוד אבריאל, ראש תנועת "החלוץ" ונציג המוסד לעליה ב' בווינה, הצליח בסוף נובמבר 1939 להוציא 822 יהודים מוינה אל ברטיסלבה, אשר בסלובקיה. שם הצטרפו אליהם 130 אנשים מברלין ו-50 מגדנסק (צ.ב.: יש מקורות המציינים שמספר הפליטים הכולל הגיע ל-1,200).

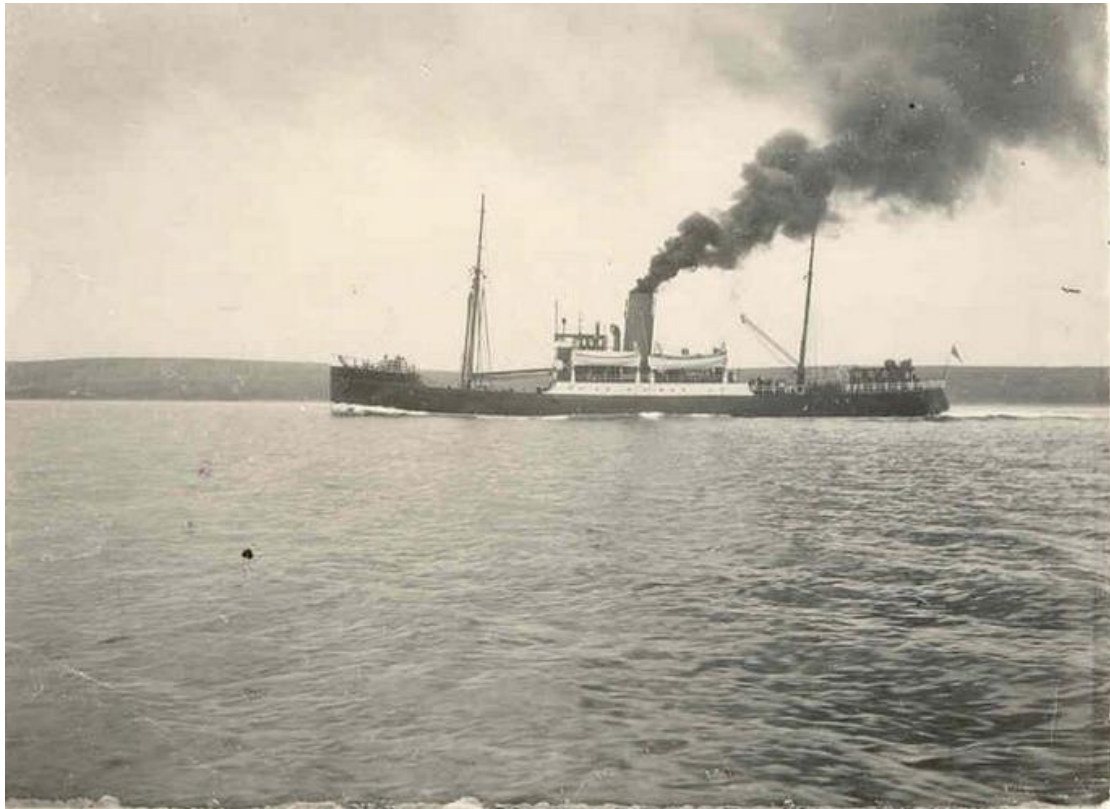
הפליטים הועלו על אונייה נושאית דגל גרמניה והפליגו במורד הדנובה בכוונה להגיע לים השחור ומשם להעפיל ארצה. השלטונות היוגוסלבים לא אפשרו לאניה לעבור עם דגלה הגרמני (הסבר מוטל בספק, שכן בדנובה הותר שייט חופשי; ייתכן שהחברה הגרמנית, שבבעלותה הייתה האונייה, לא רצתה לסכן אותה), אך בעזרת פעילי מוסד אחרים ובעזרתו של ד"ר מאיר-מקס שפיצר, יו"ר קהילות יהודי יוגוסלביה, נשכרו שלוש ספינות נהר שהובילו את הפליטים מגבול יוגוסלביה ובמורד הדנובה עד לקלאדובו -- כפר צועני עלוב -- שעל יד הגבול הרומני. שם נאלצו הספינות לעצור מכיוון שחברת הספינות היוגוסלבית סירבה לאפשר את המשך השייט כל עוד לא ממתינה לפליטים אונייה בים השחור, שכן חששה שהספינות לא תוכלנה לשוב בטרם יקפא הנהר.

"תקועים" בקלאדובו

בינתיים קפא הנהר והפליטים נשארו "תקועים" בספינות בקלאדובו, ונאלצו לחיות עליהן בתנאי צפיפות איומים, ללא סנטריה ראויה ובקור נוראי. שפיצר שלח מבלגרד אספקה של מזון, שהגיעה אחת לשבועיים ועמה הדואר.

בחודש מאי 1940 דרשה חברת הספינות היוגוסלבית את הספינות בחזרה. באותו חודש מצא איש המוסד שמריהו צמרת, בעל דרכון אמריקאי, אוניה מתאימה להובלת נוסעים (לאחר התאמות) בנמל פיראוס. בסיוע כספי בסך \$40,000 מהג'וינט נרכשה ספינה תחת שמו של שמריהו צמרת. השם שנשאה הספינה היה 'דאריין 2' (להלן 'דאריין').

הספינה 'דאריין 2'

עם רכישת הספינה החל צמרת בהכנתה להסעת נוסעים, נבנו דרגשים במחסנים שבבטן האונייה ובתי-שימוש בירכתיים ובחרטום. במקביל אושר לפליטים בקלאדובו לרדת מהספינות עליהן שהו מרגע הגיעם לכפר. האנשים ירדו לחוף ונבנו צריפים בהם השתכנו חלק מהאנשים, אחרים גרו אצל משפחות צוענים בכפר וכ- 350 איש שוכנו בגוררת של פחם בה נבנו דרגשים.

התוכנית הייתה ש'דאריין' תפליג לנמל יוגוסלבי בים האדריאטי ותאסוף אליה את הפליטים שיגיעו מקלאדובו ברכבת. אולם התוכנית לא יצאה אל הפועל. ב-10 ביוני הצטרפה איטליה למלחמה לצד גרמניה וההפלגה מהים האדריאטי ירדה מהפרק. בנוסף, הנהגת היישוב בארץ החליטה להפסיק את עליה ב', מתוך מגמה של הידוק היחסים עם בריטניה. ההנהגה

האמינה כי תמיכתה בבריטניה בתקופת המלחמה תילקח בחשבון עם סיומה, וכך יקודמו האינטרסים של היישוב והתנועה הציונית.

בשלב זה הגה דוד הכהן, איש הקשר של ארגון "ההגנה" עם המודיעין הבריטי, את הרעיון למכור את ה'דאריין' לביון הבריטי. המכירה תאפשר הידוק הקשרים עם בריטניה באמצעות ביצוע פעולות חבלה משותפות לבריטים ואנשי ההגנה באזור הבלקן, וכן תחסל את החובות הכבדים שרצו על המוסד לעליה ב' באותו שלב. דוד הכהן, יהודה ארזי (איש הש"י – שירות ידיעות של ההגנה), זאב שינד ומשה אגמי (אנשי המוסד) נסעו לקהיר ומכרו את ה'דאריין' ל – S.O.E, זרוע במודיעין הבריטי, תמורת 15,000 לירות שטרלינג. הוחלט כי הבעלות על האונייה תישאר בידיו של צמרת, שכן היותו אזרח אמריקאי הקלה על הפעלתה של האונייה והסוואת פעולותיה.

כל אותו קיץ 1940 נישארו הפליטים בקלאדובו "תקועים" באותו המקום, אם כי לא סבלו עוד כפי שסבלו בחורף. האנשים עסקו בספורט, שיחקו, קיימו ערבי הווי ועוד. זוגות חדשים ואהבות פרחו, ו-15 חתונות נערכו. תרצה מתארת: "הדנובה זרמה והכל היה ירוק", שם הכירה והתאהבה בבעלה לעתיד, אלוף דן לנר. בחודש ספטמבר קיבל שפיצר רשות מהשלטונות להעביר את כל הקבוצה לשאבץ, עיירה קטנה בקרבת בלגרד הבירה. חלק מהאנשים גרו בבתים פרטיים, קבוצת אנשי "החלוץ" התמקמה בטחנת קמח שרופה, הבנים בקומה אחת והבנות בקומה מעל, המטבח היה משותף. בשאבץ הייתה קהילה יהודית קטנה, כ-70 איש, ובניין בית הכנסת הפך לבית ספר לילדים הקטנים, כ-20 במספר.

חבורת נוער בשאבץ

בראשית ספטמבר 1940, הוחלט במוסד – שהמשיך להחזיק ב'דאריין' למרות מכירתה, מאוישת בצוות זר שסיפק סוכן בשם פנדליס ("השמן") – להפעיל את הספינה במשימת חילוץ הפליטים. אליהו גולומב וברל כצנלסון שלחו לאיסטנבול את יהודה ברגניסקי שהיה אמור לדאוג לכך שה'דאריין' תפליג לרומניה ותאסוף משם את הפליטים. באיסטנבול פגש ברגניסקי את רות קליגר, בכירה במוסד, שהגיעה מרומניה. בראשית נובמבר הגיעה הספינה סוף כל סוף לנמל קונסטנצה והפליטים התכוננו להגיע לדנובה בכדי להפליג דרכה עד קונסטנצה. אך אז הסתבר ש'דאריין' הפליגה חזרה לאיסטנבול עם עולים ליגאליים (בעלי סרטיפיקטים), מכיוון שאנשי המוסד פחדו להשאיר אותה בנמל קונסטנצה שמא תוחרם והם גם היו זקוקים לכסף שקיבלו מהסוכנות תמורת הפלגה זו ע"מ להמשיך ולהחזיק את הספינה בכוננות לקליטת הפליטים.

מהשבוע השני של נובמבר עד סוף החודש עגנה ה'דאריין' בנמל קונסטנצה, אך היה קיים חשש שאנשי הצוות של "השמן" ישתלטו עליה. הוחלט לפיכך לעלות לאונייה קבוצה קטנה של עולים מרומניה (כ – 160 איש), שכללה חלוצים מפולין ומרומניה (מנהיגם היה אבא ברדיצ'ב, הצנחן שליח היישוב שנרצח ע"י הנאצים ב-1945; על שמו נקראה ספינת המעפילים שהפליגה יחד עם האניה 'כנסת ישראל', ושטבעה, ללא אבידות בנפש, עם תחילת המסע) ומספר יהודים אמידים בעלי זיקה ציונית ששילמו כסף רב על נסיעה זו. כמו כן התגבשה תוכנית שהספינה תפליג לסולניה, נמל צפוני לקונסטנצה הנמצא בשפך הדנובה, ותחכה שם לפליטים שיגיעו בדוברות. ואכן, במהלך חודש דצמבר כולו המתינה האונייה ברציף סולניה, מבלי שהאנשים יכלו לרדת לחוף. ב-30 בדצמבר התברר סופית כי אין כל סיכוי שהפליטים יגיעו, שכן הדנובה קפאה לחלוטין, וה'דאריין' יצאה לדרכה חזרה לקונסטנצה.

מרגע הפלגת 'דאריין' מסולניה ניפרד הקשר בין קורות הפליטים וקורות הספינה. באשר לפליטים, כישלון הניסיון לחלצם באמצעות ה'דאריין' גזר בסופו של דבר את גורל מרביתם למוות. בחודש מרץ 1941 הושגו בארץ 200 סרטיפיקטים לבני נוער. האנשים היו צריכים לצאת בקבוצות של 50 איש, מכיוון שהתורכים היו מוכנים לאפשר מעבר רק ל-50 איש כל פעם. שלש קבוצות כאלה יצאו עם מספר מלווים בוגרים, ביניהם דן לנר ואהוד נהיר. הקבוצה הרביעית לא הספיקה לצאת לדרך לפני הפלישה הגרמנית ליוגוסלביה ב-6 לאפריל 1941. לאחר הכיבוש הנאצי הוכנסו כל האנשים למחנה ריכוז בקרבת מקום לשאבץ. בחודש אוקטובר 1941 הוצאו כל הגברים לשדה ונורו למוות, הנשים והילדים הקטנים שנשארו עם אמותיהם הועברו למחנה בקרבת בלגרד, ומשם בחודשים אפריל-מאי 1942 הוכנסו למשאיות גז שנסעו דרך רחובות בלגרד. גופותיהם נזרקו במקום לא ידוע. עד כמה שידוע לא נותר אף ניצול מהפליטים שנשארו בשאבץ, מלבד זוג אחד שעזב את המקום זמן קצר לפני בוא הגרמנים,

נדד דרך קרואטיה לאיטליה ושרד איך שהוא את המלחמה. עצמותיהם של הגברים הוצאו מבור ההריגה והועברו לקבר אחים בבית הקברות היהודי בבלגרד.

באשר לקורות 'דאריין' ומעפיליה: בליל ה-31 בדצמבר 1940 עלתה הספינה על שרטון (קיימת סברה שרב החובל עשה זאת במכוון, על מנת ש"השמן" יקבל את כספי הביטוח). הנשים והילדים שהיו באונייה הורדו לסירות הצלה, שאר הנוסעים נקטו בכל האמצעים על מנת להשתחרר מהשרטון, זרקו אוכל, מלאי פחם וציוד אל הים. כעבור יומיים הגיעה גוררת והובילה את הספינה לקונסטנצה, שם הועלתה למבדוק. התברר שהנזק לא היה גדול אך התיקונים ארכו זמן רב, ורק ב-17 בפברואר יכלה הספינה להפליג שוב. במשך כל תקופת התיקונים נאלצו 160 הנוסעים להישאר על הסיפון ולא הורשו לרדת אל החוף, להוציא פעם אחת בה הובלו בליווי משטרה אל בית המרחץ.

בינתיים הגיע שמריה צמרת לאיסטנבול, בדרכו אל הארץ מיוון. ברגניסקי שכנע אותו להישאר, שכן שרותיו היו חשובים מתוקף דרכו האמריקאי והעובדה ש'דאריין' עדיין הייתה בבעלותו. זמן קצר אחריו, בתחילת דצמבר הגיע זאב שינד כשבידיו הוראות למסירת האונייה, ריקה, לארזי האמור להגיע בימים הקרובים לאיסטנבול. יחד עם ארזי הגיע בסוף החודש גם ברפל, מכיוון ששינד לא הצליח לשכנע את ברגניסקי וקליגר שההוראה ניתנה ישירות מההנהגה. בישיבה סוערת של כל החבורה הוחלט שיש למסור את ה'דאריין' לארזי. יחד עם זאת, אף אחד לא היה מוכן להודיע לאלכסנדר "אזיה" שפירא, שעמל באותה עת על תיקונה ואחזקתה של הספינה ברומניה, שעליו להוריד את האנשים מהספינה.

זמן קצר לאחר מכן החליטו ברגניסקי וקליגר שיש בכל זאת להמשיך במבצע ההעפלה, למרות ההחלטה שהתקבלה קודם לכן. הם הצליחו לשכנע את צמרת להצטרף ל"מרד", ומאוחר יותר גם את שינד וברפל. צמרת נסע לקונסטנצה על מנת לפקח על התיקונים של ה'דאריין', שם הוא הבטיח לפנדליס "השמן" שמחצית הספינה תהיה שלו במידה וההפלגה תצליח.

במקביל יצא שינד לבולגריה על מנת לגייס כסף ולהביא גם משם חלוצים. ב-17 בפברואר 1941 הפליגה 'דאריין' מקונסטנצה כשעל סיפונה כ-460 איש. למחרת היא הגיעה לזורנה שבבולגריה, שם בעקבות בעיה עם העוגן נסחפה אל הים, אך בעזרתו של אחד הנוסעים, אולף ברגנסון, היא תומרנה חזרה וניקשרה לרציף. ברגנסון, סוכן אוניות נורבגי, הנוסע הלא-יהודי היחיד באונייה שברח מבוקרשט, שימש בעברו כקצין ימי וכך רכש ניסיון רב בכל הקשור באוניות. שלטונות הנמל בוורנה עצרו את רב-החובל ואחד המלחים, ורק כעבור

יומיים שיחררו אותם. הדבר עורר את חשדו של אבא ברדיצ'ב והוא החליט לסגור את השניים בתא ולמנות את ברגנסון לרב-החובל.

רק ב- 28 בפברואר 1941 עזבה 'דאריין' את נמל וורנה לאחר עיקובים שונים. נבחן רעיון שהספינה תגרוור אחריה דוברה גדולה שעליה 400 מעפילים (דוברה זו נודעה לימים 'לסטרומה'). אולם, משנודע לשינד כי הגרמנים נכנסו לבולגריה נתן הוראה להפליג מיד. הוא עצמו נמלט בעור שיניו, כשיצא מהפתח האחורי של המלון בו שהה בעוד חיילים גרמניים נכנסים מהחזית. ה'דאריין' יצאה מוורנה כשעליה 750 איש, שכללו 40 ניצולים מ'סלבדור' (האוניה הפרטית שטבעה בסערה בים השיש בדרכה לארץ) ומספר פושעים שהשלטונות הבולגרים אילצו לקחת.

ב- 2 במרץ 1941 הגיעה הספינה לאיסטנבול, שם נאלצה להתעכב בניסיון להשיג כסף זר עבור פחם. בזמן שעגנה באיסטנבול הגיע דוד הכהן וניסה לשלוח את המעפילים לרוסיה או לאי יווני לא מיושב, אך ברגניסקי שילח את הספינה בלי להתחשב במאמציו של הכהן. הצטרפו להפלגה ניצולים נוספים מ'סלבדור' ומספר פליטים חסרי אשרת שהייה שהתורכים דרשו את סילוקם. ברגניסקי גייס ספן תורכי זקן שישמש כרב-חובל רשמי לצד ברגנסון, והשניים הביאו את 'דאריין' בשלום לחיפה ב- 19 מרץ 1941 עם 800 איש. אנשי הספינה היו כלואים במזרע ועתלית למשך 18 חודשים.

ציר הזמן

1933 – היטלר הופך לקאנצלר גרמניה
מרץ 1938 – האנשלוס – סיפוח אוסטריה לרייך השלישי
נובמבר 1938 – ליל הבדולח – פוגרומים ברחבי גרמניה.
1 בספטמבר 1939 – גרמניה פולשת לפולין ופרוץ מלחמת העולם השנייה.
29 בנובמבר 1939 – אייכמן נותן אישור להוציא מווינה 1000 יהודים אל ברטיסלבה, שם הם עולים על סיפון אוניית "אוראנוס".
15 בדצמבר 1939 – אוראנוס מגיעה לגבול יוגוסלביה. 1000 הפליטים היהודים מועברים לשלוש ספינות נהר.
17 בדצמבר 1939 – שלושת ספינות הנהר עוצרות בנמל קלדובו, על הדנובה, ליד הגבול הרומני.
ינואר 1940 – הדנובה קופאת.
רות משלחת את אוניית המעפילים "הילדה", מבולגריה, כשעליה 728 פליטים.
מאי 1940 – בלגיה והולנד נכנעות בפני גרמניה.
הפליטים מספינות הנהר יורדים אל החוף ומתמקמים בכפר קלאדובו.
29 במאי 1940 – שמריה קונה את "הדרין" באתונה.
יוני 1940 – החלטת ההנהגה הציונית בארץ לעצור את עלייה ב'. שמריה מקבל פקודה שלא לתת לדרין להפליג.
יוני 1940 – הצבא הגרמני צועד בפריז. איטליה מצטרפת למלחמה לצד גרמניה.
יולי 1940 – ארזי ושינד מוכרים בקהיר את הדרין ל – S.O.E (Special Operations Executive).
אוגוסט 1940 – הדרין מפליגה לאלכסנדריה.
ספטמבר 1940 – הפליטים מקלאדובו חוזרים בדנובה אל העיירה שאבץ, ביוגוסלביה.
יהודה ברגינסקי ורות קליגר מגיעים לאיסטנבול, גם הדרין מגיעה לשם.
9 בנובמבר 1940 – הדרין ממתינה בקונסטנצה לאנשים בשאבץ. שמריה מגיע לאיסטנבול.
20 בנובמבר 1940 – הונגריה ורומניה מצטרפות למלחמה לצד מדינות הציר: גרמניה, איטליה ויפן. רדיפות יהודים ברומניה.
30 בנובמבר 1940 – 160 חלוצים עולים על סיפון הדרין ומפליגים לסוליהנה, בבולגריה.
12 בדצמבר 1940 – ספינת המעפילים "סלבדור" טובעת על ידי איסטנבול. 202 מעפילים נספים. שינד מגיע לאיסטנבול.
30 בדצמבר 1940 – הדרין מפליגה לקונסטנצה ועולה על שרטון. היא נגררת לרציף בקונסטנצה. ברפל וארזי מגיעים לאיסטנבול.
2 בינואר 1941 – פגישה בחדרה של רות קליגר. מתקבלת החלטה להעביר לידיו של ארזי את הדרין.
5 בינואר 1941 – חוזרים בהם מההחלטה.
21-23 בינואר 1941 – פוגרום בבוקרשט.
17 בפברואר 1941 – הדרין לאחר שתוקנה עוזבת את נמל קונסטנצה ועליה 450 פליטים.
27 בפברואר 1941 – הדרין עוזבת את הנמל בוורנה, 750 אנשים על סיפונה, כולל ניצולי "סלבדור".
דוד הכהן מגיע לאיסטנבול.
11 במרץ 1941 – הדרין עוזבת את איסטנבול כשעל סיפונה 800 אנשים. כל חברי המוסד לעלייה ב' עוזבים. רות קליגר נשארת באיסטנבול.
מרץ 1941 – בני עליית הנוער עוזבים את שאבץ לישראל לאחר שקיבלו סרטיפיקטים.
19 במרץ 1941 – הדרין מגיעה לנמל חיפה, והפליטים מוכנסים למחנה מעצר למשך 18 חודשים.
6 באפריל 1941 – גרמניה פולשת ליוגוסלביה ויוון.
אוקטובר 1941 – כל הגברים שנשארו בשאבץ נרצחים בבורות הריגה.
אפריל-מאי 1942 – הנשים והילדים משאבץ נרצחים במשאיות גז.
ינואר 1945 – רות מגיעה לפריז ומתחברת לשארית הפליטה
7 במאי 1945 – גרמניה נכנעת.